

ANTALYA VE ÇEVRESİNDE KOLANLAR*

Şerife ATLIHAN*

ÖZET

Kolanlar malzemesi iplik olan bazen dar dokunmuş, bazen de ipliklerle elde örülmüş ve toplumların yaşam biçimlerine bağlı olarak farklı işlevlerinin yanında, kullanıldıkları yere göre boyut, malzeme, teknik, motif, desen ve renkleri ile farklılıklar gösterir. Kolanlar genellikle göçebe ve çiftçilerin yaşamında çok dokunmuş ve kullanılmışlardır. Günümüzde bu dokumaları üretkenler yok denecek kadar azdır. Bunların üretilmemesinin nedenlerine gelince; öncelikle birçok eşyada olduğu gibi kolanların kullanıldıkları alanlarda makine üretimi bant ve ipler yer almıştır. Diğer neden ise, yerleşik yaşamda kolanlara duyulan gereksinimin azlığıdır. Kolan kullanımını yaygın olduğu dönemlerde motif ve desenlere çok özen gösterilmiştir. Bu özen hem dokunan ürünün önemini hem de dokuyanın becerisini göstermek içindir. Motifler ve renkler her bölgenin kendine özgüdür ve halı, kilim, çorap ve benzerleri tekstillerde de görülür. Makalede unutulmak üzere olan kolanların günümüzde yeniden kullanılmasının yaygınlaşması adına öneriler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kolan, Dokuma, Örne, Tezgâh, Göçebe.

BANDS IN ANTALYA AND THE ENVIRONMENT

ABSTRACT

Just as with other textiles, the “kolan” bands have a function in human life. They can be woven or braided. They are used in different areas for different purposes, for which the materials, techniques, motifs, designs, colors and dimentions vary. Generally they were woved and used by nomads and farmers. Today there is almost no band weaving done anymore, because the band have been replaced by machine –woven products, and there is no longer a demand fort them. When their use was important in people’s lives, their materials, designs and colors were also very important, because they demonstrated the value of the bands and the skills of the weavers. The designs and colors are unique to the area where they are woven and used. How can we preserve this traditional handcraft? We can keep it alive by giving it new functions as bag handles, for garments and for furnishings. We can teach the technique in the schools. Band looms are easy to transport, and the technique is capable of producing an almost limitles variety of designs. I believe it can also be used as a tool in threathments for mental heat.

Keywords: Band, Weaving, Brading, Loom, Nomad.

Giriş: Bu makale 1987- 88 yıllarında Antalya ve çevresinde geleneksel tekstiller üzerine yapılan alan araştırmasında elde edilen bilgilerin kolanlarla ilgili kısmını kapsamaktadır. 1987 yılında kolan dokumacılığını bu tekniği sadece Cennet Kara biliyordu (Fot. 2, 3). Döşemealtında bulunan Çığlık köyü ve çevre köylerin sakinleri göçebe yaşamından yerleşik yaşama geçmiş, hayvancılık ve tarım ile uğraşmaktadırlar. Toplumların yaşam biçimleri değiştiçe sosyal yapıları, ihtiyaçları, geçim kaynakları da değişir. Günümüzde makine üretimi tekstil ve diğer ürünlerin çabuk ve ucuz üretilmesi el üretimlerinin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Konumuz olan kolanlar da diğer tekstiller gibi bu durumdan etkilenmiş ve dokunmaz olmuşlardır. Elde kalan kolanlar kaybolmadan kayıt altına alınması gerektiği düşüncesiyle; dokuma teknikleri, kullanım alanları, malzemeleri, desen ve renkleri açısından incelenmişlerdir.

Kolan Dokumaları: Kolanlar malzemesi iplik olan; bazen dokunmuş, bazen de elde örülmüş ip, bağ, kemer, kuşak, kulp olarak da ifade edilen dar dokuma ürünlerdir (Fot.: 4). Bir tekstil türü olan kolanlar diğer tekstiller gibi, çeşitli gereksinimler için dokunmuştur. Kolanlar öncelikle göçebe yaşamı sürmüş olan toplumlarda çok dokunmuş ve kullanılmışlardır. Tarımla uğraşan toplumlarda da kolanların önemli bir yeri vardır. İşlevlerine göre; teknikleri, malzemeleri, boyutları, renk ve desenlerinde farklılıklar görülür. Törenlerde kullanılan giysi, at koşum takımları ve çuvallarda yer alan kolanlarda desen ve renkler çok önemlidir. Desen ve renklerin güzel görünmesi için kaliteli hammaddeye gerek vardır. Göçebe yaşamında kadından iyi dokuma yapması, desen ve renkleri birbirine uyumlu bir şekilde yerleştirmesi beklenir. Kolanların yanısıra kilim, halı, çuval, çorap, işleme ve oyalardaki desenler ve renklerin mükemmel uyumu bu yüzdendir. Örneğin bir kolan ala çuval kulpu olacaksa, çuvalın desenine verilen önem kulpuna da verilir. Çünkü ala çuvalın desenleri, ait oldukları toplumun simgesidir. Kulpların desenleri yanında dikişlerinde ve uçlarındaki el örgülerinde estetik kaygı göze çarpar (Fot.: 2, 3, 5). Bazı ala çuval kulplarında desenli kulpun altında kulpun daha enlice desensiz başka bir kolan astar olarak kullanılır. Bu astar kulpun desenini öne çıkararak daha güzel görünmesini ve dayanıklılığını sağlar (Fot.: 3,5). Kolanlara verilen önem Anadolu’nun genelinde aynıdır. Kolanlar üzerinde 1996 yılı Temmuz ayında Çanakkale, Balıkesir, Uşak, Afyon, Konya illerinde yaptığım alan

* Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü tarafından 08-10 Ekim 2012 tarihleri arasında düzenlenen “1. Uluslar arası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

• Prof., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, satlihan@marmara.edu.trsatlihan@superonline.com.

araştırmasında desen ve renklerde bölgeler arası benzerliklerin olmasına rağmen her bölgenin de kendine özgü desenleri ve renklerinin olduğu saptanmıştır. Antalya, Muğla- Fethiye, Burdur ve Denizli'nin bazı köylerindeki dokumalarda ortak motiflerin olduğu ve bu motiflerin de aynı isimde söylendiği görülmüştür. Çünkü Güneybatı Anadolu'da bulunan bölgede aynı aşiretten yerleşmeler olmuştur. Dokumaya verilen önemi, eğirme ve dokumada kullanılan aletlerin üzerlerinin özenle desenlendirilmesinden anlayabiliriz (Fot.: 6, 7). Özellikle üzeri desenli bu aletler kızlara erkek akrabaları tarafından düğün hediyesi olarak verilmişlerdir. İyi bir dokuma iyi ipliklerle yapılır. Bir kadının önce iyi bir eğirici olması gerekir. Eğime işi; bükme kirman, iğ, çıkırık denilen aletlerle yapılır. Kolanlar boyut bakımından dar ve uzundur. Küçük olan bu dokumaların, dokuma ve desenleme teknikleri karmaşıktır. Kolanlar çözgü yüzlü dokumalardır dolayısıyla desenleri çözgülerden oluşur. Geleneksel yöntemlerde çözgüler yere çakılan iki kazık arasına gerilir ve dokuma yapılır (Fot.:1,8). Önemli olan çözgülerin yapılacak desene göre hesaplanması ve çözülmesidir. Burada dokuyucunun becerisi ve zekâsı çok önemlidir. Kolanlar çarpana ve gücü tekniği ile dokunur. Bunlara ek olarak örgü tekniği de kolan yapımında kullanılır. Dokunarak yapılan kolanların uçlarında mutlaka örgülü bir kısım vardır (Fot.: 2, 5).

Kolan Dokuma Çeşitleri - Çarpana ile Dokuma: Çarpana, (Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Antalya ve çevresinde de) boyutları 5x5 cm - 7x7 cm arasında her köşede birer delik olan, deri ya da ahşap levhalardır (Fot.: 8, 9). Atkı sıkıştırmada ahşap olan büyük bıçak görünümündeki kılıç denilen alet kullanılır. Dokuma yapmak için önce çarpanaların köşelerindeki deliklerin her birinden bir çözgü teli geçirilir ve çözgü iplikleri eşit gerginlikte ayarlanarak kazıklar arasına gerilir. Desenler farklı renkteki çözgülerin desene göre bu deliklerden geçirilmesiyle oluşur. Dört delikli çarpanada en fazla dört renk kullanılır. Döşemealtı'nda ve Anadolu'da çarpana ile dokumada desenler kâğıda çizilmez. Ya önceden dokunmuş bir kolana bakılır, ya da bir desen dokuma setindeki düzene göre 2x 2 cm kesilmiş yan yana dizilmiş fak denilen keçe parçacıklarına köşelerinde iplik geçirilerek kopya edilir (Fot.:10). Bu desen yeniden yapılacağı zaman bu faka bakılarak çarpanalardan iplik geçirilir.

Güçlü Dokuma: Bu teknikte desene göre çözgüler gücüne alınır ve desene göre sırası gelen gücüler kaldırılıp indirilerek dokuma yapılır (Fot.: 11). Bu teknik genellikle dayanıklı olması gereken; baskı ipi, çadır kolanı, eyer, semer ve havut kolanı dokumasında uygulanır (Fot.: 15, 16, 17, 18), (Atlıhan, 2001). Antalya çevresinde ve Anadolu'da kolan dokuyucusu çözgüye paralel oturarak çalışır. Çarpana ile dokurken dokunan kısmı dizinin üzerine alarak çalışır (Fot.:1, 12).

Örgülü Kolanlar (Örme): Bunlar tezgâh kullanılmadan, farklı sayıda çözgü gruplarının bir düzen içinde birbiri içinden geçirilmesi ile bir anlamda parmaklarla dokunan ve adına "örgü" ya da "örme" denilen kolanlardır. Kolanların Kullanım Alanları: Kadın ve erkek giyiminde bel bağı, bebek taşımak için çocuk kolanı, göç yükü sarmak baskı ipi, keçe evlerin (topak ev) ahşap iskeletinin sabitleştirilmesinde çadır kolanı, ala çuvalların taşınmasında kaldırması ve hayvanlara yüklenmesinde çuvalın her iki yanına aralıklı dikilerek kulp, diğer tarafta binek hayvanların özellikle atların ve develerin koşum takımlarında; eyer, semer ve havut kolanı, yular, dizgin, at üstündeki heybenin eyere bağlanması için terki kolanı olarak kullanılmışlardır.

Kolanlarda Desen ve Renkler: Kolan desenleri dokuma tekniklerine ve kullanılacakları yere bağlı olarak, basit ve karmaşık olabilir. Kolan desenleri genel olarak geometrik yapıdadır ve halı, kilim, çorap vb. da görülen motifler yer alır. En sık görülen motifler bıçakucu (Fot.: 3, 5), göz de denilen eşkenar dörtgenler, tek sıra ya da simetrik olarak yerleştirilmiş kıvrım ya da koçboynuzu (Fot.: 2,3) denilen motiflerdir. Karmaşık desenlerin yapılmasında tekniğin yanı sıra çözgü iplik sayısının da önemli rolü vardır. Birim alanda çözgü sayısını ve dolayısıyla çarpana sayısını arttırmak gerekir. Çözgü ve çarpana sayıları artarken çarpana eninde artış yapılmayacak ise çözgü ipliklerinin ince olması gerekir. Çözgüler en az iki ipliğin bükülmesinden oluştuğundan, tek katın oldukça ince eğrilmesi, bunun için de uzun ve kaliteli yün liflerine gerek vardır. Kolanlarda 15-20 cm aralıklarla yeni desenler üretilmiş olduğu görülür. Çarpana ve güçlü dokumada desenler dokuyucu tarafından serbest olarak değiştirilebilir. Dokumacı kendi sanatsal yeteneğini farklı desenler yaratarak gösterir. Kolanlarda desenlerin öne çıkması için bir birine zıt ve canlı renkler kullanılmıştır. Desen yapmanın amacı bezeme ve bezemeyi göstermek olduğundan, bazen desenlerin daha da iyi öne çıkması için motiflerin etrafları çevrilir. Renklerin elde edilmesinde eskiden kök boyalar kullanılırken daha sonraları sentetik boyalar kullanılmıştır.

Günümüzde Kolan Dokuma Uygulamaları: Unutulmak üzere olan bu kolanları günümüzde çanta, giysi ve mobilya gibi eşyalarda kullanarak yeni işlevler kazandırıp yaşamlarını sağlayabiliriz. Geleneksel kolan dokuma ve örme teknikleri okullarda ders olarak gençlere öğretilir. Kolan tezgâhları her yere kolay taşınabilir oldukları için dokumada güçlük çıkarmazlar. Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde bu ders okutulmaktadır. Türk öğrenciler ve Erasmus programıyla gelen öğrenciler bu derse ilgi göstermektedirler. Müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan kolanların yenisi üretilir. Hapishanelerde mahkûmlar zamanlarını kolan dokuyarak hoş geçirebilir hem de bir miktar para kazanabilirler. Diğer taraftan kolan dokuma ruh sağlığı tedavisinde de kullanılabilir. En önemlisi de bu sanat unutulmayıp gelecek kuşaklara taşınır. Bu araştırma sırasında bana kapılarını açan ve sorularımı yanıtlayan, bazen de evlerinde konuk eden Antalya köylülerine teşekkür ederim. En büyük teşekkürü de bana çarpana dokumayı uygulayarak öğreten Antalya Döşemealtı-Çığlık köyünden Cennet Kara'ya ederim (1987 yılında 93 yaşında idi). Onların bilgileri ve gösterdikleri ilgi olmasaydı bu araştırma ortaya çıkmazdı.

KAYNAKÇA

- Atlıhan, Ş. (1990). "Ayvacak Bölgesinde Alaçuvallar", Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı:5, s.56-61.
Atlıhan, Ş. (1999) "Nomad Band Weavings from Western Anatolia", OCTS Vol.V. Part I. California, s.149-152.

Atlıhan, Ş. (2002). "Sultan Kaftanlarında Yeralan Dokuma Bantlar", Antik&Dekor, Sayı:70, s. 106-112.

Atlıhan, Ş. (2005). "Kondu Tezgâhında Dokunan Dar Dokumalar", Kültür Bakanlığı VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gaziantep.

Görsel Kaynakça: Fotoğrafların tümü Şerife ATLIHAN koleksiyonuna aittir.

Foto.1: Cennet Kara Şerife Atlıhan'a çarpana öğretirken, Antalya-Döşemealtı, 1987. **Foto.2:** Çığlık köyünde Ala çuval ve kulpu, 1987. **Foto.3:** Dr. Böhmer'in koleksiyonundan Ala çuval, 2004. **Foto.4:** Çığlık Köyünden kolan parçaları, 1987. **Foto.5:** Josephin Powel'in koleksiyonundan çuval kulpu, İstanbul 1996. **Foto.6:** Döşemealtı'ndan bir kirman, fotoğraf yılı 1988.

Foto.7: Josephin Powel'in koleksiyonundan iki kılıç, 2000. **Foto.8:** Fethiye'de çarpana ile kolan dokuyan kadın, 1988. **Foto.9:** Çarpana ve kılıçlar, Döşemealtı, 1988.

Foto.10: Döşemealtı'ndan fak, 1987. **Foto.11:** Gücü ile kolan dokuma, Döşemelatı, 1987. **Foto.12:** Muğla-Fethiye'de Çarpana dokuma tezgâhı, Fotoğraf 8 den ayrıntı. **Foto.13:** Kadın bel bağı, Döşemelatı, 1992. **Foto.14:** Çocuk kolanı, Döşemealtı, 1988.

Foto.15: Baskı ipi, Fethiye, fotoğraf yılı 1988. **Foto.16:** Çadır kolanı, Afyon Müzesi, 1996. **Foto.17:** Eyer ve terki kolanı, Fethiye, 1988. **Foto.18:** Havut kolanı, Döşemealtı, 1987.